

Den nationale vinkel er igen på plads i kapitel ni, tolv, fjorten, femten og sekstens kompetente og meget grundige analyse af de danske korstog mod Estland henholdsvis det danske herredømme over Estland eller, fristes man til at sige, mangel på samme samt den endelige afhændelse af Estland. Til gengæld må det siges, at kapitel tretten kun har perifer relation til de danske korstog, selvom konflikten mellem romerkirken og russerne og mongolertruslen er centrale emner i europæisk middelalderhistorie. Bogen afrundes med et ret kort kapitel om de såkaldte korstog efter 1346.

Det er en medrivende bog at læse. Forfatternes engagement smitter, og så forfalder de ikke til entydige generelle motivbestemmelser. Det kan ikke afvises, at for mange »har korstogstanken været reel«, og ej heller, at lige så mange »døde i forventning om at have gjort sig fortjent til den aflad, korset berettigede dem til.« Man må også give forfatterne ret i, at de danske venderkorstog var præget af en broget blanding af motiver. Det dokumenterer bogen udmærket. Korstogene var også en kamp om kirkelige territorier, hvilket Hal Koch har peget på for mange år siden. Til tider var de, danskerne tog ud for at vinde for kristendommen, i forvejen kristne, f.eks. indbyggerne i Kammin, som blev belejret og erobret i 1185 (s. 59), og selv rygboerne havde som bekendt i hvert fald tidligere været kristne (s. 75 og 80).

Korstogstanken og selve korstogene var lige så meget medie for dannelse af udenrigspolitiske koalitioner med henblik på ekspansion, vinding og såmænd også til tider indenrigspolitisk dominans, som de handlede om kamp for gudsriget. Som det så malende beskrives på s. 182 og 183, havde områderne langs Østersøen, længe før korstogstanken opstod, været scene for indbyrdes kampe mellem rivaliserende stammer og folkeslag. »De stærkere hjemsøgte de svagere og tog kvinder og børn som bytte. Mændene blev hugget ned og kreaturerne taget som bytte...Det gav rigdom til de stærkeste og mest fremgangsrige stammer og tvang andre til underkastelse. De militære sammenstød fordelte effektivt værdier i regionen, og magtstrukturer og alliancer blev slået fast.« Disse motiver blev ikke forstyrret af korstogstanken. Men den gav den voldelige tilegnelse en ny dimension, som medvirkede til at bringe appropriationen op på et højere plan. At den måske tillige gav nogle af sejrherrene fred i sindet, forandringer ikke ved det.

Det har ikke været nogen nem opgave at sammenskrive de fire forfatters bidrag, men det er i det store og hele lykkedes at få en helstøbt fremstilling ud af det. Bogen henvender sig måske mest til fagfolk, men den almindeligt historisk interesserede læser vil bestemt også kunne have stor glæde af den. Illustrationerne er nydelige, og der er indsat en række nyttige indrammede forklaringer af vigtige begreber, personer og begivenheder i teksten, f.eks. aflad, vender, vendisk. Bogen er en vellykket afslutning af et stort og vigtigt forskningsprojekt.

Nils Hybel

PETER CARELLI, LARS HERMANSON OG HANNE SANDERS (RED.): *Ett Annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, Göteborg, Maktadam Förlag, 2004, 376 s.

En ofte hørt begrundelse for den stærke koncentration om den nationale historie på universiteterne er, at ingen andre end vi selv beskæftiger sig med den. Argumentet har aldrig været helt godt, fordi visse udlændinge faktisk dyrker og har dyrket dansk historie. Med oprettelsen af Centrum för Danmarksstudier ved

Lunds Universitet er argumentet ikke blevet bedre. Det er dette center, der står bag denne perspektivrige antologi, som indeholder bidrag af svenskere, danskere og en enkelt tysker i skøn forening.

Det er derimod et godt argument mod den nationale historieskrivning, at Danmark ikke er en relevant forskningskategori for hele historien. Det kan således diskuteres, om Danmark er det for den del af historien, denne bog handler om. Spørgsmålet bliver rejst af Henrik Janson i hans afsluttende kommentar til antologien. Janson mener ikke, Danmark var en afgrænset samfundsformation i 1100-tallet. Det var blot en del af et aristokratidomineret Europa, hvis senere nationale grænser ikke fandtes. Noget af en bredside mod den af historikere og arkæologer kreerede nationale forestillingsverden. Er Danmark nu ikke længere verdens ældste monarki?

Anledningen til udgivelsen er Peter Carelli og Lars Hermansons disputatser fra 2000 og 2001 og den konference, Centrum för Danmarksstudier afholdt i 2002. De to giver i bogen essensen af deres arbejde. Det er de centrale bidrag, garneret med en perlerække af spændende artikler. Fra det fynske kraftcenter for middelalderforskning ved Syddansk Universitet i Odense påviser Kurt Villads Jensen, hvordan danske konger fra Sven Estridsen havde forbindelser til fremtrædende skikkelser i det første og femte korstog, og han argumenterer for tanken om Danmark som en ekspansiv kristen magt fra slutningen af det 11. århundrede. Janus Møller Jensen, fra samme center, gennemgår den islandske benediktinerabbed Nikulás Bergssons vejviser over hans pilgrimsrejse fra Island over Norge og Danmark gennem Europa til Jerusalem og indplacerer således Skandinavien i den middelalderlige europæiske pilgrimstradition.

En af pionererne bag de sidste par årtiers internationalisering af dansk middelalderforskning, som denne bog er et barn af, Michael H. Gelting, undersøger Roskildekrønikens tilblivelseshistorie og når frem til, at den måske blev til i forbindelse med biskop Eskils forsøg på i slutningen af 1130'erne at gøre Roskilde til ærkesæde. Geltings artikel indeholder desuden vigtige betragtninger vedrørende det tyske overherredømme over danske konger. Det internationale perspektiv præger også Nanna Damsholts refleksioner over abbed Vilhelms maskulinitet. Hun vil noget med sin forskning, og hun tør give historien mening, når hun skriver, at formålet med kønsforskning er at forstå menneskets historie med henblik på at indrette samfundet bedre i fremtiden. Afhandlingen udmærker sig endvidere ved, at den bringer teoretiske og empiriske planer i samspil. Det resulterer i en meget fin analyse af, hvordan munken Vilhelm udtrykker sin maskulinitet uden de velkendte mandlige udtryksmidler seksualitet og vold. Visse vil genkende Vilhelms maskuline udtryksmidler fra dagens universitetsverden.

Ad samme spor forsøger Kristina Josefson at finde mennesket Absalon gennem fortolkninger af skriftlige udsagn og arkitekturen i klosterkirken i Sorø. I modsætning til hende og til Nanna Damsholt, der ikke vil forklare, men undersøge, hvordan Vilhelm udtrykker sit køn, mener Katalin Schmidt Sabo, at kausalforhold er vigtige i samfundsforskningen. Damsholt og Sabo er begge bevidste om deres teoretiske ståsted, men de står på hvert deres teoretiske fundament. Hvor Nanna Damsholt, og altså også Kristina Josefson, hører til den nyhermeneutiske strømning, der blandt andet mener, at fortiden kun findes som tekster, må Sabo siges at være dialektisk positivist, skønt hendes artikel om middelalderens landsbyer ikke er tynget af krav om empirisk dokumentation. Artiklen rummer forskellige ideer om landsbyens almindelige funktioner udsprunget af hendes deltagelse i udgravningen af en gård i Kyrkheddinge syd

for Lund, der kan følges fra sen vikingetid til hen i 1800-tallet. Hovedtanken er, at de skånske stationære landsbyer er grundlagt i sen vikingetid, som regel omkring en dominerende storgård. Et aristokrati grundlagde landsbyerne og styrede deres udvikling fra storgårdsdrift mod bondegårdsdrift, hvorved slaverne blev landboer og landsbymedlemmer. En fascinerende tanke, der strider lodret mod, hvad de skriftlige kilder synes at give belæg for at mene.

Konsolideringen af bondebrug og oprettelsen af stordriftsenheder gennem højmiddelalderen kan blandt andet følges på Esrum klosters jorder, men det er ikke det, Kim Esmark har til hensigt med sin forskning i Esrum klosters godshistorie. Han interesserer sig i stedet for de konflikter, der kunne opstå, når arvinger til dem, der havde skænket klostret gaver, protesterede. Dette studie af motiverne bag disse interessekonflikter, og hvordan de blev løst, har et internationalt sammenlignede perspektiv, for så vidt Esmark knytter forbindelser til lignende problemer fra grevskabet Anjou, som han tidligere har forsket i. Internationale sammenligninger kunne i øvrigt have været foretaget til mange andre steder i Europa. Ikke overraskende havde arvingerne overalt ikke altid forståelse for, at jord, de mente tilkom dem efter en slægtninges død, var blevet givet væk til gejstlige institutioner. Jorden var trods alt den væsentligste kilde til rigdom, magt og social status i højmiddelalderen.

Anton Englert ser på en anden væsentlig kilde til rigdom, magt og status i middelalderen. Han fremlægger de marinarkæologiske fund af store lastskibe i danske farvande mellem ca. 1000 og 1250 og ser dem som vidnesbyrd om den danske søhandels professionalisering, i tiden før hanseaterne tog over fra midten af 1200-tallet. Det afgørende tegn på professionalisering af søhandelen er for Englert den sejlførende, ikke-roede skibstype, fordi den tyder på, at de søfarende ikke var i stand til at forsvare sig og derfor havde brug for beskyttelse fra en stærk centralmagt, endvidere fordi denne skibstype kunne gøres mere lastførende og sødygtig. Englert lægger en væsentlig brik til rette i Peter Carellis antagelse af, at der i tiden fra ca. 1000 til 1250 skete en almindelig økonomisering af hele samfundslivet som påvirkede mentaliteten mod det, Carelli med en nærmest uhyggelig metafor kalder en kapitalistisk anda. Et syn som får Thomas Lindkvist til i sin indledende artikel at tale om det lange 1100-tal, ligesom man i engelsk middelalderforskning i mange år har talt om det lange 13. århundrede, og knytte dette lange 1100-tal til, hvad han kalder det korte 1900-tal.

Denne sammenkædning er tankevækkende, for så vidt murens fald og udsigten til markedsøkonomiens hegemoni – hvilket i vor tid betegnes som globalisering – inden for middelalderforskningen har manifesteret sig ved en tilbagevenden af de kommercielle teorier, der under strukturteoriernes herredømme frem til 1980ernes slutning havde slumret siden det 20. århundredes begyndelse. Carellis disputats bragte skandinavisk forskning ind i en af 1990ernes internationale trends. Som han selv gør opmærksom på, har han forgængere, der har søgt efter kommercialiseringens fremmarch i højmiddelalderen. Carellis teoretiske ståsted må betegnes som dialektisk idealistisk. Han er eksplicit inspireret af Sombart og Weber, hvilket får ham til at betegne middelalderens simple vareproduktion og -udveksling som kapitalisme og den adækvate bevidsthed som kapitalistisk ånd. Hans søgen efter kommercielle elementer i 1100-tallets samfund retter sig derfor kun mod cirkulationsfæren – urbaniseringen, handelen og pengeøkonomien. Det er en skam, fordi en sporing af kommercielt indhold i produktionsfæren ville have vist, at højmiddelalderens absolutte hovederhverv – landbruget – i Danmark var gennemsyret af markedsøkonomi-

ske relationer, om end langt hovedparten af produktionen var subsistensøkonomisk. På samme måde ville overvejelser over produktionsorganiseringen i håndværket have vist, at den langt fra var kapitalistisk, og at udvekslingen af håndværksprodukter ikke fandt sted under helt fri markedsvilkår. Som alle andre historikere finder Carelli, hvad han søger, men når man som han har gjort sig tanker over præmisserne, kan der ikke indvendes noget mod det. Man kan blot stille forslag til udvikling af en betydelig forskningsindsats.

Den anden af antologiens hovedartikler har det til fælles med Peter Carellis arbejde, at den også har et teoretisk ståsted, der har rødder i 1800-tallet. Som påvist af Henrik Janson i hans afsluttende kommentar, mente Paludan-Müller, at den hovedsagelige politiske strid i 1100-tallet stod mellem Svend Trundsen og Skjalm Hvides slægter. Hermansons inspiration stammer ikke derfra. Han er snarere påvirket af sin tid, hvor netværk er blevet et nøglebegreb for social orientering, karriereplanlægning, politisk strategi m.m. Der kan derimod ikke spores direkte inspiration fra de netværksteorier, der er blevet populære inden for social- og samfundsvidenskaberne i de sidste 10-15 år, og som tog deres begyndelse i 1930'erne. Lars Hermanson gør så meget ud af sit oprør mod, hvad han kalder statsidealismen, det synspunkt at en stærk centralmagt beherskede Danmark allerede i 1100-tallet, at han, som også påpeget af Henrik Janson, overser, at Hermansons umiddelbare forgængere, Skyum-Nielsen og Carsten Brengaard, ikke delte den synsmåde. Hermanson påviser statsidealismens tidsbetingethed, hvorimod han ikke er opmærksom på sin egen tankegangs historicitet, men det forandrer ikke ved, at hans forskning har stort potentiale. I artiklen redegør Hermanson for de teoretiske og metodiske principper for sin såkaldte sociopolitiske analyse af magtforholdene i 1100-tallet. Det er fornemt.

Lars Hermanson skriver, at der er vigtigt at tolke middelalderen ud fra dens egen tid og ikke ud fra moderne idealer. Det er et smukt dogme, som hyppigt er hørt gennem de sidste par årtier. Men er det realistisk? Fortolker historikeren ikke altid fortid ud fra sin egen tid og sociale ståsted? Er det muligt at bryde sin sociale arv og historicitet? Det første skridt må vel være at være bevidst om den, og det kniber det med for forfatterne til denne antologi.

Bogen er et smukt spejl af vor tid, og den rummer teoretisk og metodisk bevidsthed i en udstrækning, man ikke er forvænt med i historiske afhandlinger. Det er væsentlige årsager til, at den giver megen ny og spændende viden om højmiddelalderens danske samfund.

Nils Hybel

WERNER STEINWARDER: Romanische Kunst als politische Propaganda im Erzbistum Lund während der Waldemarzeit. Studien besonders zum Bild der Heiligen Drei Könige. Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2003, illustreret, 220 sider.

Denne afhandling fra det teologiske fakultet ved Kiels Universitet behandler ikke alene, som man kunne tro af titlen, ærkebispedømmet Lund, men hele den danske kirkeprovins, altså hele middelalderens Danmark. Den sætter sig for at undersøge, om der i Valdemarstidens kunst – især i fremstillinger som De Hellige Tre Konger Tilbedelse – har været tale om 'politisk propaganda eller kun l'art pour l'art til ledsagelse af Gudstjenesten'. Formuleringen er sigende for bogens indsigt niveau (hvornår er middelalderkunst kun l'art pour l'art?) og for dens problemformulering i skæve alternativer.

Werner Steinwarder tager udgangspunkt i kejserriget, i Frederik Barbarossas